

РАЗЛИЧИТИ ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ПОЈМУ СНАГА ДРЖАВЕ У СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Доц. др Милан Липовац*
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

* milanlipovac@gmail.com

РАЗЛИЧИТИ ТЕОРИЈСКИ ПРИСТУПИ ПОЈМУ СНАГА ДРЖАВЕ У СТУДИЈАМА БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак: Циљ овог рада је да се понуди релативно добар преглед теоријских приступа појму снага држава, а што би истраживачима студија безбедности могло бити од користи у доношењу теоријских и методолошких одлука везано за одабир адекватног приступа у својим конкретним истраживањима везаним за снагу државе и односе између држава. Теоријски приступи појму снага државе се условно могу свести на два основна: институционални и идеациони приступ, и два алтернативна и још недовољно теоријски заокружена приступа: постколонијални и таксономски приступ. У раду су такође представљене главне предности и недостаци сваког од ових приступа, кључне идеје и аутори, као и претпоставке о понашању слабих држава, а које могу бити генерисане применом ових теоријских приступа.

Кључне речи: појам снага државе, слабе државе, теоријски приступи, студије безбедности, истраживање

Увод

Теоретичари студија безбедности интелектуалне корене појма снага државе (*state strenght*) проналазе у становиштима филозофа и теоретичара који су се први или међу првима бавили политичким заједницама, легитимитетом власти, али и државом уопште. У том смислу најчешће се наводе идеје које су развијали Сократ, Платон и Аристотел у вези са квалитетима које би владар, односно власт требало да поседује; Томас Хобс, Николо Макијавели и Макс Вебер о суверенитету, односно природи власти; поново Хобс, Жан Жак Русо и Џон Лок о легитимитету власти (Друштвени уговор); поново Лок и Шарл Монтескје о подели власти, Карл Маркс и Фридрих Енгелс о оспоравању

власти итд.¹ Зато не изненађује констатација Берија Бузена (*Barry Buzan*) да је највећи број концепција о држави и њеној снази развијен у оквиру социологије и политичких наука (Buzan, 1991: 59).

Међутим, имајући у виду предмет и циљ овог рада у наставку ће бити представљане идеје и приступи теоретичара студија безбедности у вези са појмом снага државе, односно рад ће обухватити теоријску дискусију кроз сукцесивно увођење становишта релевантних теоретичара, али и настојање да се понуди адекватан преглед предности и недостатака сваког од постојећих приступа у одређењу појма снага државе.

Расправа о снази државе у студијама безбедности се условно може свести на два доминантна становишта, а у зависности од природе критеријума које теоретичари истичу као значајне, а који по могу недостајати конкретној држави. Они теоретичари који сматрају да на снагу државе опредељујуће утиче њен институционални израз, односно они аутори за које је кључни фактор снага институција, сврставају се у институционалисте, док насупрот њима постоје теоретичари који као кључни критеријум истичу идеју о држави и зато се сврставају у идеалисте.

Представници оба приступа своја схватања снаге државе могу темељити на веберовском одређењу државе. Макс Вебер је државу одредио као организациону структуру која располаже монополном на легитимном употребом физичке силе на одређеној територији са циљем остварења безбедности, али и других заједничких потреба грађана или како је то Вебер истакао „монополизирање легитимног насиља преко политичке територијалне групе и њено рационално удруживање у институционални поредак” (Вебер, 1999: 68).

Држава је дакле политичка конструкција која има свој институционални израз, али држава се не може одредити само на основу садржаја онога што чини за своје грађане/поданике, или речено језиком студија безбедности, на основу „пружања јавних добара” (*provision of public goods*). Оно што према Веберу држави даје потребан квалитет је монопол над физичком силом и легитимитет који грађани дају онима који таквом силом располажу. Према томе, пажња представника институционалног приступа је усмерена на, како и сам назив упућује, институционални израз државе, односно могућности државе да пружа

1 Више о овоме у: Nelson, B. R. (1982). *Western Political Thought: From Socrates to the Age of Ideology*. Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall.

потребна добра својим грађанима, али и да употреби силу када је то неопходно ради пружања безбедности својим грађанима.

Насупрот ове позиције налазе се представници идеационог приступа према којима је, како и сам назив упућује, кључна идеја о држави, односно легитимитет који грађани дају држави тиме што је прихватају као своју и покоравају јој се. Представници овог приступа се због овога често позивају и на становишта теоретичара друштвеног уговора Хобса, Лока и Русоа. У литератури се такође могу пронаћи становишта у којима се овој поларизацији теоријских приступа у проучавању снаге државе додају још два: постколонијални и таксономски приступ (Closson, 2007).

Ипак оваква подела приступа не испуњава елементарни епистемолошки, па и логичан услов у погледу постојања јединственог критеријума на основу којег је могуће направити ваљану класификацију приступа. Наиме разлика између институционалног и идеационог приступа је направљена у односу на одговор на централно истраживачко питање, па се теоретичари групишу око становишта по којем превладава значај институција, односно немогућност државе да пружи потребна јавна добра, са једне стране, и теоретичари који се групишу око идеје по којој превладава значај легитимитета који грађани дају држави, односно значај идеје о држави, са друге стране. Насупрот овом критеријуму, постоје становишта која могу бити и институционална и идеациона, а која су превасходно усмерена на објашњење зашто у одређеном геопростору доминирају слабе државе, а првенствено ослањајући се на историјске околности тог геопростора. И такође постоје становишта која могу бити и институциона и идеациона, а која су усмерена на градацију или рангирање држава према снази, и то не ради описа или објашњења неке појаве, него на пример ради утврђивања потенцијала за развој и подршку тероризму у тим државама, а касније евентуално и оправдања неких практичних политика. У сваком случају, у наставку ће поред институционалног и идеационог, детаљније бити представљени и постколонијални и таксономски приступ.

Институционални приступ у одређењу појма снага државе

У оквиру институционалног приступа, пажња теоретичара је усмерена на институције унутар држава, њихову способност управљања,

али и потенцијале да државе задовољавају потребе грађана или као што је већ истакнуто способношћу да обезбеде, односно „пружају јавна добра” својим грађанима. Овакво уверење ја нарочито било раширено 80-их година прошлог века када је превладавало уверење да земље у развоју имају слабе унутрашње институционалне капацитете (Krasner, 1985).

Џоел Мигдал (*Joel S. Migdal*) даје нешто прецизније критеријуме за утврђивање снаге државе и као кључне истиче способност друштвене контроле, и ефикасност у регулисању друштвених односа и усмеравању расположивих ресурса у служби јавног добра, као и постојање капацитета да овакве своје циљеве држава и оствари (Migdal, 1988: 32–3).

Слично овоме и Џорџ Соренсен (*Georg Sørensen*) снагу државе доводи у везу са њеним институционалним изразом, али иде и корак даље. Соренсен, као и Мигдал, кључним сматра питање да ли држава има монопол над применом физичке силе на целој територији или не, али као значајну разлику истиче да се држава која не контролише целу територију у свом владању не ослања на право, него на присилу. Модерна нација-држава, по Соренсену, представља политичку творевину чији би основни циљеви требало да буду везани за националну безбедност, право и поредак, слободу и јавно благостање, и које би требало да испуњава без обзира на смене појединачних лидера или влада. Међутим, уколико у томе не успева, онда не испуњава услов да се тако назива, него је реч о изразито слабој и крхкој творевини (Sørensen, 2001: 74–83; Sørensen, 2004: 173). Оваквом идејом Соренсен се приближава идеационом приступу, а о чему ће касније бити више речи.

Стјуарт Патрик (*Stewart Patrick*) сматра да се сви критеријуми на основу којих се одређује снага државе могу сврстати у четири велике области: безбедност, легитимне политичке институције, ефикасно управљање економијом и социјално благостање, и у том смислу истиче да многе државе света имају критичне празнине у једној или у све четири области у којима држава пружа јавна добра својим грађанима (Patrick, 2006: 7).

Међутим, према његовом мишљењу, снага државе није само питање капацитета већ и воље за спровођењем доследне политике и обезбеђењем јавних добара. Наиме, постоје случајеви када државе имају довољно капацитета (средстава) да ојачају институције и побољшају деловање у свим сферама јавног живота, али да за то не постоји политичка воља (2006: 7–8).

На трагу проширивања институционалног схватања снаге државе, Кален Хендрикс (*Cullen S. Hendrix*) истиче да је за ефикасност институција пресудна способност државе да прикупља информације и да се управља у складу са њима, а што је предуслов да држава постане сервис свих грађана (Hendrix, 2010: 274–5). Још шири оквир за анализу снаге државе у оквиру институционалног приступа дају Сузан Рајс (*Susan E. Rice*) и већ поменути Стјуарт Патрик, према којима снага државе зависи од капацитета и воље државе да пружи безбедност, владавину права, економски раст и социјално благостање (Rice & Patrick, 2008: 6).

И на крају, у вези са ограничењима државе у погледу пружања потребних јавних добара, Стејси Клосон (*Stacy Renee Closson*) истиче две димензије проблема, односно два кључна узрока институционалне слабости: први је слаба инфраструктура, односно недостатак административног капацитета за екстракцију друштвених и материјалних ресурса и пружање неопходних јавних добара, и о чему је већ било речи; и други, који је у директној вези са првим, а огледа се у немогућности државе да „продре” у друштво посредством институција (Closson, 2007: 46–9). Такође и ова немогућност продирања може имати више разлога, а као најчешћи се наводе одсуство политичке воље, односно воље политичке елите да пружи неопходна јавна добра (иако може) и/или одсуство воље дела грађана да користе јавна добра која им држава пружа, а чиме је опет направљена веза између институционалног и идеационог приступа.

Идеациони приступ у одређењу појма снага државе

За разлику од представника институционалног приступа који акценат стављају на институционални израз државе, представници идеационог приступа снагу државе одређују у односу на идеју о држави. Они истичу да због мањка или непостојања легитимитета држава носиоци државне власти имају тенденцију ка употреби силе како би одржале унутрашњи ред и контролисале друштво. На трагу те идеје Дејвид Мејсон (*David T. Mason*) и Дејл Крејн (*Dale A. Krane*) слабом државом сматрају ону која користи силу како би придобила подршку грађана за своје активности (Mason & Krane, 1989: 175–9).

Међутим оваква ситуација може довести и до супротног ефекта, где ће грађани или одређени део њих, на силу одговорити силом, а

чиме се опет производи висок степен насиља у политичком животу државе (Closson, 2007: 53–5). Зато ово становиште често служи као основ за теоријску аргументацију претпоставке да слабе државе имају већи потенцијал за избијање унутрашњих сукоба, односно грађанских ратова (Massa, 2008).

Спиралу могућег насиља између државе и грађана у случају непосредања легитимитета Бери Позен (*Barry R. Posen*) објашњава безбедносном дилемом. Аналогно односима између држава у анархичном друштву где не постоји централни ауторитет, снагу државе оспорава „растућа анархија” унутар државе и то када су различите групе принуђене да се саме побрину за своју безбедност (Posen, 1993: 28–9).

Слично овоме Келеви Холсти (*Kalevi J. Holsti*) уводи појам „дилема снаге државе” (*state-strength dilemma*) према којем држава настоји да увећа своју снагу како би спољни суверенитет (међународно признање) потврдила и на унутрашњем плану, а оваква настојања генеришу отпор (побуњеничке снаге) који додатно слабе државу (Holsti, 1996: 117). Зато се у слаби државама, чије владе не могу ефективно да контролишу своју територију са циљем заштите својих грађана, појављују организоване групе које се представљају као алтернатива држави у испуњењу тих циљева, и при том нарушавају суверенитет и стварају безбедносну дилему унутар државе (Kaufmann, 1996: 147).

Холсти даље развија идеју о снази државе разликујући вертикалини и хоризонтални легитимитет, где први везује за власт, сагласност и оданости идеји о држави и њеним институцијама, а под другим подразумева одређење и политичку улогу заједнице (Holsti, 1996: 84). Слабе државе по њему најчешће истовремено пате од недостатка оба легитимитета, само у различитој мери. Холсти у анализу снаге државе уводи и суверенитет, који одређује на веберовски начин – поседовањем монопола над легитимном употребом физичке силе, а институционални капацитети државе су одраз њене способности да грађанима пружи безбедност, владавину права и задовољавајући ниво реда и поретка (Holsti, 1996: 94). За такву државу се може рећи да има и вертикални и хоризонтални легитимитет.

Слично другим теоретичарима Калеви Холсти је истичући значај основних елемената идеационог приступа завршио на позицијима наизглед супротстављеног, институционалног становишта. Скоро деценију ипо година пре Холстија, а следећи Веберову идеју, Роберт Џексон (*Robert H. Jackson*) и Карл Розберг (*Carl G. Rosberg*) су снагу државе процењивали на основу тога да ли држава располаже монопо-

лом на легитимну употребу силе над комплетном територијом и становништвом или делом територије и делом становништва (Jackson & Rosberg, 1982: 2-4). Слично овоме и Џенифер Миликен (*Jennifer Milliken*) и Кит Краус (*Keith Krause*) снагу државе одређују на основу тога да ли државе јесу или нису у стању да осигурају јавни ред и социјалну сигурност својих грађана и да задрже легитимитет (Milliken & Krause, 2002: 754). Према Дерикју Бринкерхофу (*Derick W. Brinkerhoff*) снага државе зависи од тога да ли извршава три основне функције: пружање безбедности, задовољење основних потреба становништва на ефикасан начин и остваривање легитимитета у политичком деловању (Brinkerhoff, 2007: 2).

Ова и слична одређења, која обједињују карактеристике и институционалног и идеационог приступа, имају свакако већи аналитички потенцијал у односу на одређења у којима се истичу карактеристике само једног приступа. Зато данас превладавају управо оваква одређења снаге државе, а која обухватају оне државне атрибуте које је још Макс Вебер сматрао кључним. Ипак постоје и она одређења и оквири за анализу снаге државе која иду и корак даље. Једно од често истицаних одређења које, поред наведеног, у анализу снаге државе уводи и њене физичке карактеристике је Бузеново одређење, односно „Бузенов троугао” за анализу државе, а о чему ће касније бити више речи.

Постколонијални приступ у одређењу појма снага државе

Овај приступ развијен је у оквиру истраживања везаних за државе у постколонијалној Африци. Интересовања ових истраживача везана су за капацитете афричких држава пре стицања независности, настојањима ових држава да ојачају социјалну изградњу (социал енгинееринг), као и мању државотворног искуства и аутократском карактеру власти које су успостављене у овим државама (Closson, 2007: 49). Представници овог приступа узроке слабости виде у предаторској природи режима успостављених у овим државама (*predatory nature of regimes of African states*), који ресурсе не користе како би пружали јавна добра својим грађанима, него како би се одржавали на власти (Clapham, 1996: 183). Такође поједини теоретичари узроке слабости виде и у постојању паралелних институција, односно владавини не-

формалних политичких система који си наставили да постоје и након повлачења колонијалних сила (Bratton & de Walle, 1997).

Специфичност постколонијалних држава је да најчешће нису настајале вишевековном националном изградњом попут већине европских држава, него најчешће повлачењем колонијалних сила и међународним признањем у оним границама територија које су контролисале бивше колонијалне силе. Што је могло довести и до тога да два или више завађених афричких племена чине исту државу или да једно афричко племе буде раздвојено територијама две државе, а за шта су вероватно најпознатији примери Либерije, Руанде, Сомалије, Етиопије итд. Овако некохерентне државе са дефицитом социјалне кохезије могле су бити лаке жртве онога што поједини истраживачи називају политичка инструментализација неслоге (политицал инструменталисатион оф дисорд), што значи да у оваквом социјалном и/или етничко-религијском раздору ентитет сваки за себе ствара паралелни „политички” систем који пружа елементарна добра (безбедност и основна економска добра) члановима своје друштвене заједнице, па мрежа оваквих „политичких” система онемогућава успостављање институција од стране званичне државе (Chabal & Daloz, 1999).

Ипак имајући у виду све специфичности овог „приступа” можда ће пре бити да је овде реч о теоријском/аналитичком оквиру који је ограничен на тачно одређене случајеве (државе које настају од бивших афричких колонија), на шта и упућује назив „постколонијални”, него да је реч о становишту које може представљати шири, а још мање универзални теоријски приступ.

Таксономски приступ у одређењу појма снага државе

Таксономски приступ (*taxonomy approach*) представља најновији приступ у расправама о снази државе, у оквиру којег се неуспеле и/или урушене државе доводе у вези са унутардржавним/унутрашњим сукобима и међународним тероризмом. Треба подсетити да ова два појма (унутардржавни/унутрашњи сукоби и међународни тероризам) добијају на значају након Хладног рата, а међународни тероризам поготово након терористичких напада у Њујорку и Вашингтону. Представници овог приступа истичу да неуспеле и урушене државе представљају рај за међународне терористичке хелије, а које су претња

међународној безбедности (Closson, 2007: 51). Зато би према овом приступу борба против међународног тероризма требало да подразумева и изградњу, односно јачање капацитета (*state-building capacities*) неуспелих или урушених држава. Међутим пре спровођења ефективних превентивних мера које обухватају и изградњу и јачање институција, потребно је одредити индикаторе на основу којих се може утврдити да ли одређена држава има потенцијал да не успе, односно да се уруши. Таксономски приступ дакле представља надградњу институционалног приступа, али не у погледу теоријског објашњења, него у погледу практичне политике.

Критика теоријских приступа

Већ поменута Стејси Клосон, критикујући ова четири приступа у проучавању снаге државе, истиче пет кључних недостатака. Први недостатак који уочава односи се на то да у литератури доминирају индикатори који су усмерени на мерење слабости, или још прецизније „истичу се симптоми слабости, али не и узроци слабости државе” (Closson, 2007: 55).

Овакву тврдњу илуструје Ротберговим становиштем да „насиље представља симптом који упућује на потенцијални неуспех државе” и закључком да „насиље не објашњава узроке слабости државе”, као и да до слабости државе доводи широк спектар фактора који се крећу „од неуравнотежене економске расподеле у држави, па до борбе за моћ између елита” (Rotberg, 2003; Closson, 2007: 55).

Клосон касније проширује могуће узроке слабости државе и ван оквира националних граница, тврдњом да поред специфичних унутрашњоополитичких околности, у разматрање узрока треба узети и „међународни контекст у којем државе међудејствују, а што поћеднако укључује и утицај суседних држава, али и транстериторијалних сила које утичу на регион, а које могу и не морају настајати у том истом региону” (Closson, 2007: 57).

Иако је неспорно да држава може бити слаба иако у њој нема насиља, као и да јака држава у одређеним и оправданим случајевима може примењивати насиље према својим грађанима (пример ванредног стања када држава ограничава одређене грађанске слободе и примењује специјалне мере), требало би подсетити да нико од представника идеационог приступа није ни истицао насиље као неопхо-

дан или довољан услов слабост државе. Уместо тога они о насиљу које држава примењује према грађанима, а како би надоместила недостатак легитимитета, говоре само као о могућности коју државе у таквој ситуацији имају, а коју нажалост често и користе, а што је иначе већ објашњено у раду. У крајњој линији и сам Ротберг којег Стејси Клосон цитира, о насиљу говори као о симптому који упућује на „потенцијални неуспех државе”.

Са друге стране, критика да оквир за анализу снаге државе не упућује на узроке слабости заиста стоји, али је више него спорно да ли би било који оквир или матрица за анализу снаге државе требало да пружи одговор на то питање. Пре ће бити да је примарно питање које се у таквим анализама поставља – Да ли је држава јака или слаба и у којим областима и у односу на које индикаторе је та снага или слабост утврђена? Тако да је вероватније да би одговор на питање о узроцима снаге или слабости конкретних држава пре требало тражити у неким матрицама, односно оквирима за анализу, а која би између осталог подразумевала изучавање појава и у широј временској, али и просторној димензији. Док се матрице, односно оквири за анализу снаге државе првенствено базирају на тренутним, односно актуелним индикаторима који се при том налазе у самој држави.

Због свега наведеног могуће је сложити се делимично са овом критиком, али само у погледу тврдње да доминирају индикатори слабости, а не снаге државе. Мада се и ово донекле може правдати чињеницом да у свету има више слабих држава које имају проблема у пружању јавних добара својим грађанима, па да су и индикатори прилагођени категоријама, односно државама која су доминантне.²

Друга критика коју Стејси Клосон износи односи се на то да се у оквиру идеационог приступа занемарује могућност постојања сагласности (*collude*) слабе државе и друштва/грађана, као и могућност да друштво/грађани легитимитет не схватају као неопходан услов опстанка државе. Или како то Клосон истиче, „аргумент да недостатак легитимитета представља слом кохезије државе и друштва/грађана је претерано поједностављивање којем се занемарује могућност нијансирања колизије између државе и друштва/грађана у слабој држави (Closson, 2007: 56).

2 Фонд за мир сваке године објављује листу држава у односу на индексне вредности снаге држава, а према којој се, у на пример 2015. години, од 178 проучаваних држава само 52 налазе у категорији јаких (стабилних и одрживих) држава, а чак 126 у категоријама слабих, неуспелих и урушених држава (држава упозорења или узбуне) (Found for peace 2015: 6-7).

Са овом критиком се такође делимично можемо сложити јер заиста постоје и бројни актуелни примери којима се обара оваква тврдња. Чак и уколико изузмемо државе под протекторатом, а чије институције вероватно мањају са легитимитетом, пример Шпаније, односно Каталоније и Баскије нас упућује на закључак да државе чији је легитимитет оспорен у делу територије, односно у делу становништва могу бити јаке државе. Наиме становници Каталоније и Баскије желе да остваре право на самоопредељење које им централне шпанске власти на различите начине оспоравају, али то не смета становницима ове две покрајине да своја права покушавају и даље да остваре демократским средствима.

Наведени пример добро илуструје ограничење критике Стејси Клосон. Наиме, жеља за оцепљењем Каталоније и Баскије је пре политички израз уверења о значајним етничким разликама, него дефицит или низак квалитет јавних добара које пружа шпанска држава. Представници идеационог приступа истичу значај легитимитета које грађани дају држави по основу тога што им та држава пружа потребна/очекивана јавна добра, па уколико би, хипотетички, држава Шпанија овим грађанима ускраћивала јавна добра они би сигурно радикализовали свој начин борбе, који би превазилазио уобичајене демократске процедуре. С' том разликом што би у овој варијанти стварање нових политичких заједница пре било последица потребе пружања јавних добара, него националног осамостаљења по сваку цену. Али свакако стоји закључак да постојање колизије између државе и друштва/грађана не значи аутоматски и конфронтацију, односно социо-политички крах или слабу државу.

Стејси Клосон даље уочава да је идеја о снази државе развијена у академској расправи о међународној безбедности и од стране западних теоретичара, и да због тога не изненађује што је стабилност (снага) државе подређена обликовању међународног окружења у складу са националним интересима великих држава (а везано за стварање слободног тржишта, превенирању конфликта између држава и стварање стабилних региона, контроли емисије штетних гасова у животну средину и све друго што представља агенду са којом се грађани слабих држава или слабе државе могу и не морају слагати (Closson, 2007: 56).

Ово уједно представља и трећу критику, која подразумева да слаба држава може представљати претњу по међународну безбедност са становишта развијених западних држава, а што је по Клосон такође

проблематично јер истиче утицај локалних дешавања на међународни систем, а занемарује утицај и глобалних дешавања на државу.

Са овом критиком се такође можемо сагласити у делу, који се односи на констатацију да су стандарди снаге држава креирани у складу са (националним) интересима великих и јаких држава, а првенствено у погледу очувања или успостављања међународне безбедности. Иако је овакву тврдњу веома тешко емпиријски потврдити. Такође је могуће сложити се са запажањем Клозон да међународни систем или још прецизније велике и јаке државе утичу на снагу слабих држава, али то не може представљати критику оквира за анализу снаге о држави, јер би то опет подразумевало улажење у узроке слабости, а што је већ објашњено у претходном делу.

Четврта критика односи се на ограничење постколонијалног приступа само на државе бивше колоније са афричког континента, односно да се не може применити на постсовјетске државе (Closson, 2007: 57). Уколико пренебрегнемо да је у овом случају идеја о посебном „теоријском приступу” прилично спорна, а о чему је већ било речи, могуће је сложити седа овај аналитички оквир има далеко већи допринос у објашњењу снаге држава афричког континента, него рецимо постсовјетских држава. Иако су и те државе, као и већи део западно-балканских држава независност стицале тек пред крај 20. века, оне су ипак имале квалитативно друкчију и богатију историју или предисторију државности, а која се никако не би требало занемаривати.

Пета и последња критика коју Стејси Клосон износи у вези са теоријским приступима везаним за снагу државе односи се на још увек прилично нејасне (*vague*) квалитативне и квантитативне критеријуме за категоризацију држава. Као и то да када се користе квантитативни показатељи онда такве податке углавном прикупљају међународне организације од којих свака може имати своје разлоге „од потреба за неолибералном промоцијом демократије до уочавања руба пропаста (*brink of failure*) како би се правдала међународна интервенција” (Closson, 2007: 57).

Са овом критиком је немогуће не сложити се, јер готово све организације и институције које прикупљају податке о индикаторима снаге/слабости државе, имају неку врсту специфичног односа, а самим тим и интереса према слабим, неуспелим или урушеним државама. Наиме у матрицама за анализу снаге државе се користе подаци који настају у раду на пример Светске банке и Међународног монетарног фонда, а који у оквиру своје делатности прате економске индикаторе

у готово свим државама света. Светска банка и ММФ то раде, између осталог, и за потребе процене кредитне способности држава, а од чега директно зависе услови (првенствено каматна стопа) под којима ће се те државе задуживати код ових институција. Постоје и друге организације и агенције у оквиру ОУН попут Програма Уједињених нација за развој – УНДП, чији се подаци такође користе у овим матрицама, а у које се такође може изразити сумња, ако не због циљева овог програма, онда бар због правдања потребе постојања оваквог програма. Исто тако, у анализи квантитативних индикатора користе се и подаци до којих долази Централна обавештајна агенција Сједињених Америчких Држава – ЦИА (*CIA World Factbook*). У вези са тим требало би подсетити да је на премер у Стратегији националне безбедности САД из 2002. године као експлицитна безбедносна претња препозната посебна категорија слабих држава – одметничка држава (*rogue states*).³

Критика Стејси Клосон у погледу резерви везаних за објективност организација и институција, као и тачност података које прикупљају, заиста има основа. Међутим, требало би такође истаћи да не само што нема објективнијих, тачнијих, прецизнијих и проверљивијих података, него се чини да нема ни других података који су централизовани, прегледни, јавно доступни, а који се односе на индикаторе снаге државе и који се, уколико им верујемо на реч, прикупљају на јединствен начин. Зато је постојање одређене скепсе у погледу објективности ових података неопходан услов њихове секундарне анализе, док би њихово потпуно одбацивање захтевало сасвим друкчији истраживачки дизајн који би подразумевао примарно прикупљање података о индикаторима снаге државе. На крају, критикама које Стејси Клосон износи може се додати и доминантан макроприступ у објашњењу снаге, односно слабости државе, без улажења у специфичности постојећих и могућих разлика, односно варијација у погледу категоризације снаге/слабости држава, а што је донекле и разумљиво имајући у виду да је одређени редуccionизам и упрошћавање готово неизбежан услов општости теоријског приступа.

3 Odmetničke države predstavljaju posebnu kategoriju slabih država koje „zlostavljaju sopstveno stanovištvo, trače svoje prirodne resurse za ličnu korist svojih vladara; ne poštuju međunarodno pravo, predstavljaju pretnju za susedne države i konstantno krše odredbe međunarodnih ugovora koje su prihvatile; odlučne su u svojoj nameri da poseduju oružje za masovno uništenje, uključujući i naprednu vojnu tehnologiju koja će im pomoći da ostvare agresivne planove svojih režima; koje finansiraju terorizam širom sveta; i koje odbijaju osnovne ljudske vrednosti i mrze Sjedinjene američke države i sve što mi predstavljamo” United States (2002). *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: President of the U.S., p. 14.

Уместо закључка

Имајући све претходно наведено у виду, може се констатовати да сваки од четири представљена теоријска приступа појму снага државе има одређених предности, али и недостатака. Одабир једног од њих као теоријског оквира конкретног истраживања требало би у највећој мери да зависи од предмета и циља самог истраживања. Такође, иако је у истраживачкој пракси велики број примера када примена одређеног теоријског приступа намеће прикупљање одређене врсте података, нису ретки ни потпуно супротни примери секундарне анализе када природа и карактер доступних података опредељујуће утичу на одабир теоријског приступа који ће бити коришћен у раду. Уколико је на пример реч о конкретним статистичким подацима везаним за институције, онда је сасвим очекивано да ће истраживач користити институционални приступ, а насупрот ситуацији у којој би истраживач користио идеациони приступ уколико би располагао подацима прикупљених анкетним истраживањем о ставовима грађана о држави у којој живе, односно подацима о идеји о држави.

Насупрот овоме, истраживачке претпоставке генерисане из ширег теоријског становишта такође могу бити од значаја за селекцију конкретног приступа појму снага државе. Најчешће претпоставке у вези са снагом државе и односима између држава односе се на понашање државе са недостатком снаге, односно недостатком социополитичке кохезије и/или јавних услуга које (не)пружају својим грађанима (слабе, неуспеле и урушене државе). Главна претпоставка у вези са овом категоријом држава јесте да је њихово понашање усмерено на своје унутрашње проблеме, далеко више него на непосредно окружење, као и да у оваквим државама постоји велики потенцијал за избијање унутрашњих сукоба, односно грађанских ратова. Ова претпоставка је нарочито занимљива уколико се проверава на нивоу регионалне безбедности, јер изазива одређене контроверзе. Наиме, унутрашња нестабилност слабих држава или чак грађански ратови унутар њих, хипотетички могу изазвати и нестабилност у региону и ескалацију сукоба ван граница те државе, уколико су у њеном окружењу на пример слабе и/или неуспеле државе. Такође бројене претпоставке у вези са неуспелим и урушеним државама се односе на то да су овакве државе веома привлачно, па чак и сигурно уточиште за организоване криминалне и/или терористичке групе, а што свакако може представљати безбедносни проблем и по регион, а не само по ту државу.

Управо ове претпоставке о вези између слабости државе и организованих криминалних, а првенствено терористичких група, су својствене представницима таксономског приступа, због чега не изненађује што се овакве претпоставке најчешће проверавају у оквиру таксономског теоријског приступа.

Насупрот овоме, уколико се одређене претпоставке о понашању слабих држава проверавају у конкретном просторно-временском контексту, преваходно у земљама Африке које имају одређене културолошке особености и посебан историјски контекст настајања, онда је највероватније да ће се те претпоставке проверавати у оквиру постколонијалног теоријског приступа.

У истраживањима везаним за конфликтни потенцијал слабих држава на унутрашњем нивоу, а где се студијом случаја обухватају државе које немају адекватне институционалне капацитете како би могле свим грађанима да пруже неопходна јавна/политичка добра, често се тематизује понашање држава које силом према сопственим грађанима покушавају да надоместе своје институционалне недостатке. Као што је у раду већ истакнуто, оваква ситуација може довести и до супротног ефекта, где ће грађани или одређени део њих, на силу одговорити силом, а чиме се опет производи висок степен насиља у политичком животу државе. Због чега ће претпоставке овог типа најчешће бити провераване у оквиру институционалног приступа. Са друге стране, у случајевима када истраживачи акценат стављају на идеје, идентитет, свест о разликама (сопство *vs.* друго/друкчије), односно обрасцима пријатељства и непријатељства или неке друге социјалне конструкције, онда је сасвим очекивано да ће претпоставке овог типа бити провераване у оквиру идеационог приступа.

Насупрот свему овоме постоје и претпоставке о слабим државама које као да се могу проверавати у било ком од представљених теоријских приступа у вези са снагом државе. Ове претпоставке се најчешће доведу у везу са слабим државама (рачунајући и неуспеле и урушене државе) као генераторима других бројних безбедносних проблема попут на пример различитих хуманитарних катастрофа, миграција, епидемија, сиромаштва, ескалације националних и верских тензија, и већ поменутих унутрашњих сукоба. Листи претпоставки које би биле примерено проверавати у мултитеоријском приступу могле би се придодати и оне које су везане за дилему да ли снага државе опредељујуће утиче на односе између држава, а где би рецимо државе са сличним проблемима, односно сличним слабостима стварају нешто

заједничко због чега би по правилу успостављале сарадњу или бар не би долазиле у међусобне конфликте.

На ову претпоставку се сасвим природно надовезује следећа о стабилности региона који доминантно чине слабе државе. Односно, примена различитих теоријских приступа би могла да понуди одговор на питање да ли су стабилнији региони у којима доминирају јаке државе или су стабилнији они региони у којима доминирају слабе и неуспеле државе које су природно усмерене на своје унутрашње проблеме. Поједнако занимљива претпоставка је и она по којој ће слабе државе брже и лакше подпасти под утицај велике и јаке државе, а које се такође оправдано може проверавати у више теоријских приступа.

Коначно, сваки од приступа има своје предности и недостатке, а што је у раду већ истакнуто. Одлука о избору адекватног теоријског приступа зависи од истраживача, његових личних афинитета, припадности одређеној теоријској школи, али првенствено од конкретног истраживачког проблема, односно предмета и циља самог истраживања, а што је такође већ истакнуто у раду. У појединим случајевима, на избор теоријског оквира опредељујуће може утицати и природа података који ће се прикупљати или секундарна грађа која је доступна истраживачима. У сваком случају истраживач би требало да се руководи овим или неким од ових околности, и исто тако је у обавези да аргументује своју одлуку о избору теоријског приступа који сматра адекватним. У том смислу систематичан преглед постојећих теоријских приступа у вези са снагом државе, приказ кључних аутора и идеја, најзначајнијих предности и недостатака, могу бити више него корисни за оне истраживаче студија безбедности који се посебно интересују за проблеме снаге, односно слабости државе.

Литература

- Bratton, M. & Van de Walle, N. (1997). *Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brinkerhoff, D. W. (2007). *Governance in post-conflict societies: Rebuilding fragile states*. London: Routledge.
- Buzan, B. (1991). *People, states, and fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Lynne Rienner Publishers.
- Chabal, P. & Daloz, J. (1999). *Afrika works: disorder as political instrument*. Indiana university press.

- Clapham, C. (1996). *Africa and the International System: The Politics of State Survival*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Closson, S. R. (2007). *State Weakness in Perspective: Trans-territorial Energy Networks in Georgia, 1993–2003*. PhD thesis. London school of economics and political science.
- Found for peace (2015). *The Index in Figures 2015*. Washington, D.C: The Fund for Peace.
- Hendrix, C. S. (2010). Measuring State Capacity: Theoretical and Empirical Implications for the Study of Civil Conflict, *Journal of Peace Research*, 47(3), pp. 271–285.
- Holsti, K. J. (1996). *The state, war, and the state of war*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackson, R. H. & Rosberg, C. G. (1982). Why Africa's weak states persist: the empirical and the juridical in statehood, *World politics*, (35)1, pp. 1–24.
- Jackson, R. H. (1993). *Quasi-states: Sovereignty, International Relations and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaufmann, C. (1996). Possible and impossible solutions to ethnic civil wars. *International security*, 20(4), pp. 136–175.
- Krasner, S. D. (1985). *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism*. Berkeley: University of California Press.
- Mason, D. T. & Krane, D. A. (1989). The political economy of death squads: Toward a theory of the impact of state-sanctioned terror. *International Studies Quarterly*, 33(2), pp. 175–198.
- Massa, M. (2008). *Weak states and violent conflicts: The case of Sierra Leone: 1991-2002*. Master thesis. Master Degree Program in Peace and Conflict Transformation MPCT 2006-2008, Faculty of Social Sciences University of Tromsø.
- Migdal, J. S. (1988). *Strong societies and weak states: state-society relations and state capabilities in the Third World*. Princeton University Press.
- Milliken, J. & Krause, K. (2002). State failure, state collapse, and state reconstruction: concepts, lessons and strategies, *Development and change*, 33(5), pp. 753–774.
- Nelson, B. R. (1982). *Western Political Thought: From Socrates to the Age of Ideology*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Patrick, S. (2006). Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers, *Center for Global Development*, 73, (Working Paper), pp. 1-31.
- Posen, B. R. (1993). The security dilemma and ethnic conflict. *Survival*, 35(1), pp. 27–47.
- Rice, S. E. & Patrick, S. (2008). *Index of state weakness in the developing world*. Global Economy and Development, Brookings Institution.
- Rotberg, R. I. (Ed.) (2003). *State failure and state weakness in a time of terror*. Brookings.
- Sørensen, G. (2004). *The Transformation of the State. Beyond the Myth of Retreat*. London: Palgrave Macmillan.
- Sørensen, G. (2001). *Changes in statehood: The transformation of international relations*. Springer.
- United States (2002). *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: President of the U.S.
- Veber, M. (1999). *Vlast i politika*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.

DIFFERENT THEORETICAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF STATE STRENGTH IN SECURITY STUDIES

Milan Lipovac, assistant professor
Faculty of Security Studies, University of Belgrade

Summary

The aim of this paper is to provide a relatively good overview of theoretical approaches of the state strength concept, which could be useful for Security studies scholars in making theoretical and methodological efforts in finding appropriate approach for their research related to state strength and relations between states. Theoretical approaches to the concept of state strength can be conditionally reduced to two basic: institutional and ideational approaches, and two alternative and yet insufficiently theoretically concluded approaches: post-colonial and taxonomy approach. The paper also presents the main advantages and disadvantages of each of these approaches, key ideas and authors, as well as the hypothesis about the behavior of weak states, which can be generated by applying these theoretical approaches.

Key words: *concept of state strength, weak states, theoretical approaches, Security studies, research*